

Hymennyi S. L. Illegal migration in the Ukrainian sector of the Soviet-Polish border in the 20-30's XX century.

The phenomenon of illegal migration in the Ukrainian sector of the Soviet-Polish border in the 20–30's XX century has analyzed by me on the basis of archival documents and materials of the Western Ukrainian and emigre periodicals. I have analyzed the causes and characteristics of illegal migration between Poland and the USSR, which were carried out at various stages existence of the border on the basis of scientific achievements of domestic and foreign historians.

Keywords: state border of the USSR, the Holodomor 1932–1933 years, the Second Polish Republic, Border Protection Corps (KOP), illegal migration, refugees, charitable committees.

УДК 94(477)

І. Б. Скакальська

ГРОМАДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ (1921–1939 рр.)

У статті на основі архівних матеріалів та літератури проаналізовано основні напрямки громадської діяльності української інтелігенції Західної Волині. Відмічено вплив діяльності громадських діячів на піднесення національної свідомості народу. Акцентовується увага на тому, що праця національної інтелігенції сприяла консолідації суспільства та спонукала до боротьби за громадянські права земляків. Розкрито роль “Просвіти”, “Рідної школи” тощо в розвитку освіти та культури краю. Відображено роль “Пласту” у патріотичному вихованні молодого покоління.

Ключові слова: громадські організації, інтелігенція, освіта, культура, Західна Волинь.

Важливою складовою життєдіяльності українців Західної Волині у міжвоєнний період ХХ ст. була діяльність культурно-освітніх та інших самоврядних організацій. Громадські організації, які очолювала та сприяла їх роботі українська інтелігенція, пропагували національну ідею та займались обґрунтуванням ненасильницьких підвалин національного державотворення. Праця української інтелігенції у громадських організаціях свідчить про її вагомий потенціал, активність та здатність до практичної роботи, яка спрямована на захист інтересів свого народу. Західна Волинь з 1921 р. по 1939 р. перебувала у складі Другої Речі Посполитої.

Актуальність поставленої проблеми посилюється необхідністю вивчення та узагальнення досвіду формування організаційно-ідейних засад та культурно-просвітньої діяльності громадських товариств Західної Волині у міжвоєнний період ХХ ст., адже в наш час можна використовувати досвід їх праці для піднесення національної свідомості населення, вирішення певних справ громади та консолідації українців.

Історіографія розробки проблеми знайшла відображення у дослідженнях вчених, хоча багато її напрямків залишилось поза увагою дослідників.

Варто відзначити книгу “Інтелігенція Волині: погляд крізь призму часу”, яка розповідає про становлення української інтелігенції Волині, зокрема на Володимирщині, у 20–30-х роках ХХ ст. [1]. Необхідно зауважити, що громадська діяльність польської еліти Волині була предметом дослідження В. Менджецького “Польська інтелігенція на Волині у міжвоєнний період”. Автор зазначає, що польська інтелігенція працювала в тих же самих умовах, що й українська та інші [2]. Також певний аспект культурницької діяльності волинської інтелігенції розглянула В. Добровичинська “Інтелігенція в культурному житті західної Волині (1921-1939)” [3].

Українська еліта була ініціатором створення громадських організацій та об'єднань Західної Волині. Праця Б. Савчука не лише розкриває особливості розвитку просвітянського руху в краї, але подає відомості про відомих діячів товариства, зокрема, М. Черкавського, С. Жука, Б. Козубського та ін. [4].

Сучасний дослідник І. Зуляк на значному джерельному матеріалі розкриває закономірності просвітянської роботи, її проблеми та підкреслює важливу роль “Просвіти” в громадсько-політичному житті західноукраїнських земель. Вчений звертає свою увагу на діяльність у переважній більшості галицьких просвітян [5]. Про волинську “Просвіту” пише дослідниця М. Філіпович [6]. Особливості розвитку пластового руху та його значення для формування національної свідомості волинян висвітлюється у дослідженні А. Гудими [7]. Важливими для розкриття діяльності інтелігенції краю є біографічні нариси Г. Чернихівського “Портрети пером” [8].

Метою наукової публікації є комплексне висвітлення громадської діяльності українських інтелігентів міжвоєнного періоду ХХ ст. на Західній Волині. Відповідно до мети було визначено основні завдання: проаналізувати основні напрямки громадської діяльності української інтелігенції Західної Волині; висвітлити вплив громадських організацій на соціальний захист населення та розвиток освіти, культури, узагальнити досвід громадської праці українських діячів.

На території Волині діяла значна кількість українських об'єднань. Дослідник М. Манько пропонує у своїй статті класифікувати громадські організації за функціями, передбачені статутними документами. Зокрема називає такі організації, як релігійні, ідейно-виховні, культурно-освітні, суспільні, санітарні, благодійні, вільних професій, господарські, землеробські, військові спортивні, товариські організації [9]. Варто у

перелік включити ще наукові товариства. Щоправда, така класифікація є досить умовною, адже деякі з добровільних об'єднань не існували в "чистому" вигляді, оскільки мали більш широкий комплекс суспільних завдань. Найбільшою підтримкою користувалися товариства "Просвіта", "Рідна школа", Волинський Союз українок, молодіжні товариства, "Пласт", кооперативні організації тощо.

Українська спільнота лише зараз має можливість належно оцінити титанічну громадсько-політичну й культурно-освітню діяльність кращих представників тогочасної еліти І. Власовського, А. Річинського, Б. Козубського, М. Черкавського, С. Скрипника, М. Тележинського, А. Животка, У. Самчука, О. Левчанівської, С. Тимошенко та багатьох інших. Зауважимо, що всі вони були організаторами чи активними діячами громадських організацій на теренах Західної Волині.

Товариство "Просвіта" було основою культурно-просвітнього руху на Західній Волині міжвоєнного періоду ХХ ст. Творцем товариства була українська інтелігенція, яка акумулювала в собі великий запас соціальної енергії, оскільки праця просвітян була нелегкою. Національний характер товариства зумовлювався відсутністю української державності й колоніальною політикою Другої Речі Посполитої. За сприяння української еліти у 1920-1921 рр. на Західній Волині були легалізовані товариства "Просвіти" в Луцьку, Рівному, Кременці, Дубно, Володимирі, Острозі, Здолбунові. Власне, вони і продовжували діяти в наступному десятилітті [4, с.35]. Звичайно, з початку входження Західної Волині до складу Польщі урядові особи, принаймні, показували, що вони лояльно ставляться до українських установ, зокрема до "Просвіти", це проявлялося, наприклад, коли українців приймали на державні посади, то вимагали від них характеристик від товариства [10, с.14]. Активною була діяльність просвітянської інтелігенції Володимир-Волинського [11], Ковеля [12] та інших міст.

Характерно, що члени "Просвіти" всі нагальні справи вирішували колегіально, для цього проводилися загальні збори товариства. У порядку денному ставились різні питання, що визначали роботу товариства та вирішували проблеми громади: історичний розвиток товариства "Просвіта"; зміни діяльності товариства за 1924 р.; вибори членів Ради товариства і ревізійної комісії (з огляду на те, що вони склали перед зборами свої повноваження); розвиток і стан бібліотек і читалень; позашкільне виховання; звіт по книгарні за 1924 р. [13, арк.1]. Вище перерахована лише частина тих справ, які вирішували та якими займалась діячі "Просвіти". Також на цих зборах для координації культурно-освітнього життя на Західній Волині було прийнято рішення про створення Волинського просвітницького об'єднання для однодумної, планової, всебічної культурно-просвітницької праці [13, арк.2].

Одним з успішних проєктів лідерів "Просвіти" був молодіжний рух, який за підтримки товариства розвивався та поширювався. Співпрацювала "Просвіта" з школами та дошкільними закладами. Вона сприяла заснуванню молодіжних громадсько-політичних організацій, де згуртовувалась патріотично спрямована українська молодь. Для того, щоб краще знати потреби української гімназії та прагнучи до тісної співпраці, було вирішено в склад ради рівненської "Просвіти" вибрати директора Ф. Пекарського та професора Б. Веселовського [14, арк. 95].

Напруженими були стосунки Кременецької "Просвіти" із повітовим староством. Так, серед архівних документів останнього зберігався статут "Просвіти", правда з деякими виправленнями та уточненнями [15, арк. 105]. Копії протоколів засідання Ради товариства теж знаходились в Кременецькому старостві [16, арк. 58]. Це свідчить про те, що влада постійно контролювала усі сфери діяльності товариства, прагнучи знайти будь-які прорахунки, щоб переслідувати просвітян та заборонити їхню діяльність.

Для того, щоб обмежити розвиток культури, перешкодити формуванню національної свідомості українців та перешкодити просвітницькій праці еліти, влада здійснювала спроби припинити діяльність товариства. Заборона "Просвіти" є однією з найдраматичніших сторінок в історії культурно-просвітницького розвитку Волині. Проте, після ліквідації товариства владою, українська інтелігенція шукала нові можливості для культурно-просвітницької роботи. Наприклад, просвітяни Почаєва Кременецького повіту, після закриття "Просвіти", створили у 1936 р. Українське культурно-освітнє товариство [17, арк.10].

Отже, усі напрями діяльності "Просвіти" знайшли відображення у долі волинської національної інтелігенції, яка чимало зробила у поширенні просвітянських ідей, сприяла розвитку та становленню товариства. Відзначимо, що через просвітницьку працю розкривається громадський потенціал західноволинської еліти.

З ініціативи української провідної верстви було утворено "Пласт" – скаутське товариство для молоді. Центральним завданням Пласту було виховати молоду національну еліту. Пласт підготував вагомі кадри для національно-визвольного руху на Західній Волині, сприяв підвищенню політичної активності місцевої громадськості та піднесенню рівня самосвідомості волинян. У 1922-1924 рр. молодь створила пластові гуртки вже в Рівненському, Острозькому, Дубнівському, Луцькому, Ковельському і Кременецькому повітах. Волинський "Пласт" спрямовував свої сили на підвищення загальноосвітнього та культурного рівня місцевої молоді через популярні форми пластової роботи.

Саме волинська "Просвіта" стала організатором пластунських юнацьких гуртків. Пласт на Волині до 1928 р. діяв на статуті товариства "Просвіта" [18, с.126]. Так, у Межиріччі при "Просвіті" діяла спортивно-виховна секція "Пласт", що носила ім'я Симона Петлюри. У 1928 р. влада заборонила ці осередки і вони продовжили свою працю у підпіллі. Відомою громадською діячкою, вихованкою "Пласту" була А. Горохович, вона народилась у 1913 р., навчалась у Рівненській українській приватній гімназії. Ще в гімназії розпочала пластову діяльність, а згодом стала учасницею "Союзу Українок". Вона представляла Волинь на Українському жіночому конгресі 1934 р. [19, с.198]. Отже, українська інтелігенція, згуртована при культурно-

освітніх організаціях Західної Волині ставила важливі завдання перед громадськістю, яка мала сприяти вихованню молодого покоління здоровим фізично та морально, а також з патріотичними переконаннями.

Зокрема, у 1926 р. відбувся з'їзд громадських товариств Західної Волині, який підтримав ініціативу Верховної влади українських пластунів – поширити їх діяльність на Волинське воєводство. З'їзд виніс такі резолюції: справа фізичного виховання української молоді досі була на Волині цілком занедбана, і навіть інтелігенція не уявляє собі всієї ваги належного фізичного розвитку молоді і не розуміє, ані моральної ваги фізичного виховання, ані необхідності творити в народі характери міцні, витривалі, загартовані, здатні виявити максимум фізичної і духовної енергії. Відповідно, цей з'їзд прийняв рішення, зокрема, звернутись до уряду Речі Посполитої щодо підтримки поширення пластового руху на Західній Волині. Також з-поміж членів з'їзду було вибрано комісію з трьох чоловік, якій доручено ввійти в контакт з Верховною Пластовою командою у Львові. До комісії були обрані впливові громадські діячі: І. Власовський (Луцьк), Б. Козубський (Кременець) і д-р А. Річинський (Володимир). Вони розуміли значення пластового руху в долі майбутнього українців, тому працювали в напрямі створення нових пластових осередків та зміцненні існуючих. При цьому інтелігенція сприяла співпраці пласту Волині з організаціями Галичини, переймаючи їх досвід громадської роботи [20, с.8-9].

Польська влада без жодних причин в зародку забороняла діяльність спортивних товариств. Зокрема, Кременецька повітова і воєводська влада в Луцьку відмовилась у 1935 р. зареєструвати гімнастичне товариство “Каменяр”, мотивуючи відмову тим, що товариство загрожувало б суспільному спокою та безпеці польської влади в краї [7, с.149].

Таким чином, значним був вплив національної еліти на розвиток просвітницько-виховної діяльності на Західній Волині у міжвоєнний період, через діяльність спортивних, гімнастичних, туристичних гуртків, які засновувалися переважно при громадських організаціях і були основними освітньо-виховними закладами для дітей та молоді.

У міжвоєнний період охороною здоров'я волинського населення займалася громадська гуманітарна організація – Червоний Хрест, вона охопила всі повіти воєводства [21, с. 195].

Зауважимо те, що у Волинському воєводстві поширювали свою діяльність товариства “Рідна школа”, товариство імені Лесі Українки, вони мали чітко окреслену в статутних вимогах мету – розбудову національної освіти. Так, філія товариства імені Лесі Українки у м. Кременці опікувалась українською гімназією [22, с. 373]. Товариство “Рідна школа”, створене в Галичині, але намагалось поширити свою діяльність і на волинські терени, тому у 1921 р. виробило “Інструкцію для заснування гуртків на Волині і Холмщині”. Українська інтелігенція створила комітети “Рідної школи” в Кременці та Рівному. Товариство забезпечувало літературою приватні українські гімназії [23, с.192].

Відзначимо те, що православне духовенство відіграло провідну роль у національно-культурних процесах на Західній Волині. Окреме місце в них посіли дитячі та молодіжні громадські організації, частина яких виникла й діяла при безпосередній участі православних священників. Новою сторінкою церковно-громадської діяльності волинського духовенства стало створення в 1931 р. і діяльність Товариства імені митрополита Петра Могили у Луцьку. Ініціаторами його створення стали І. Власовський та Ю. Константинов [24, с. 82]. Товариство нараховувало лише в Луцьку 942 члени, воно мало п'ять відділів: в Сарнах, Володимирі, Рівному, Кременці та Новоградку [25, с. 755]. Зазначимо, що до складу товариства входило не лише духовенство, але й селяни, вчителі, робітники, інженери та юристи, тобто майже всі групи української еліти [26, арк. 1].

Стараннями української інтелігенції у 1932 р. почав діяти відділ Товариства імені митрополита Петра Могили у Кременці. Цю філію очолювали у різні часи Ю. Григорович, Б. Козубський, М. Редькин, О. Глушко, О. Мельничук [27, с. 55]. У приміщенні Волинської духовної семінарії професор Лев Данилевич, як представник Товариства, відкрив організаційні збори. Серед 57 присутніх осіб були: єпископ Симон, посол Є. Богуславський, І. Власовський, отці М. Тучемський, М. Яковлів та інші. Вони обговорили питання про створення Богословського лицю у Кременці та Вільно [24, с. 83]. Шляхом таких зібрань українська еліта прагнула вирішувати нагальні питання своїх земляків, насамперед, ті, що стосувались розвитку духовної православної освіти.

На одному із зібрань Товариства імені митрополита Петра Могили у 1936 р. під час звіту богословської секції при товаристві, під головуванням преосвященника Полікарпа, прозвучала пропозиція збільшити видання релігійно-моральних книг для молоді та здійснювати активніше переклади церковних книг на українську мову [28, с. 673]. Такими діями духовна православна еліта сприяла згуртуванню священників та мирян для спільних справ на благо свого народу. У рамках духовних бесід, ініційованих Товариством Петра Могили у Рівному, 11 листопада 1935 р. о. Юрій Шумовський виголосив реферат “Приготування людства до прийняття Христа та початки християнства” [29, с. 286].

Водночас слід наголосити, що для популяризації своєї роботи та консолідації українців, представники національної еліти скликали з'їзди громадських організацій. При цьому роботу цих зібрань та їх рішення прагнули висвітлити у пресі. Так, 29.09. 1926 р. у Рівному відбувся з'їзд українських культурно-освітніх організацій Волині, були представники Галичини, Холмщини і Полісся. Основне питання, що обговорювалось – українізація церкви [30, с.9-10].

Діяли на Західній Волині і молодіжні релігійні товариства, зокрема, у м. Мізочі Здолбунівського повіту при парафіяльній церкві було організовано “Братство молоді” [31, с. 672]. Їх діяльність сприяла моральному вихованню молоді генерации українців, її згуртуванню.

На Західній Волині у 20-30-х рр. ХХ ст. організовували свою роботу українські жіночі інституції двох типів – секції при національних об'єднаннях і самостійні організації. Прикладом першого типу стали жіночі секції при товариствах “Просвіта” і “Сільський господар”, другого – волинський Союз українок. На 1934 р. на Волині і Поліссі було 27 відділів жіночих товариств [32, с. 253]. У своїй діяльності Союз Українок дотримувався демократичних принципів, об'єднуючи у своїх лавах представниць усіх верств населення. Уся робота велася у чотирьох секціях: релігійно-гуманітарній, просвітньо-шкільній, робітничо-промислової, господарсько-торговельній. У 1932 р. з'явилися оновлені секції: організаційна, промислова, товариська та міжнародних зв'язків. Для вирішення поточних питань створювалися окремі комісії або комітети [33, с.98]. Як приклад, громадської діячки, є активістка Союзу Українок Західної Волині Марія Волосевич. Вона ініціювала створення відділу товариства у Кременці і стала його секретарем. У червні 1931 р. очолила Кременецьку філію Союзу Українок й обіймала цю посаду до самої ліквідації поляками товариства 1939 р. [34, с. 300].

Відзначимо, що у міжвоєнний період діяли і благодійні товариства, які створювалися з ініціативи української інтелігенції для вирішення нагальних проблем українства. Наприклад, в Кременецькому повіті функціонувало Товариство приятелів української гімназії, воно нараховувало кілька сотень членів. Стараннями товариства вдалося заплатити весь борг за минулі роки власникові будинку, який орендувала українська гімназія. Також для гімназистів було проведено радіо, закуплено книги для бібліотеки та прилади для фізично-природничого кабінету [35, с. 808].

Зазначимо й те, що українські діячі працювали у товариствах, створених з ініціативи поляків. Така співпраця приносила користь для українства. Зокрема, Волинське товариство приятелів науки, з'явилося у 1935 р. і мало здійснювати координування роботи наукових установ на Волині. Воно ставило, насамперед, такі завдання, як популяризація на Західній Волині історико-краєзнавчих та пам'яткознавчих досліджень, опрацювання невідомих архівних зібрань, організація видавничої діяльності тощо [36, с. 244].

Протягом 1927-1939 рр. діяло Волинське краєзнавче товариство й опіки над пам'ятками старовини, воно співпрацювало з діючою владою, але це не перешкоджало його провідним діячам, робити світліни Волинського краю, видавати путівники, розробляти туристичні маршрути, пропагувати туризм у регіоні. Однією з форм популяризації туристичного руху – була організація виставок. У 1929 р. учасники Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини взяли участь у підготовці та виданні “Ілюстрованого путівника по Волині”. З цим товариством співпрацювала й українська інтелігенція [37]. Діяльність польських товариств проходила в пропольському дусі, але їх діяльність слугувала розширенню наукових відомостей про минуле Волині та збереження історії для нащадків.

Українська інтелігенція прагнула об'єднатись та спільно шукати шляхи захисту інтересів свого народу. Саме громадські установи, керовані провідною верствою, були на боці українських національних інтересів, презентували, відображали та захищали права своїх земляків. Громадські товариства розвиваючись за умов панування польської державно-політичної системи, вони суттєво впливали на пробудження й активізацію національної свідомості українства, сприяли соціальному захисту та розвитку освіти, культури українців краю, які зазнавали асиміляції та дискримінації.

Дані архівів та літературних джерел свідчать, що усі напрями діяльності “Просвіти” знайшли відображення у долі української еліти, яка чимало зробила у поширенні просвітянських ідей, сприяла розвитку та становленню товариства. Як бачимо, що просвітянські діячі підтримували процес формування національної свідомості українців та збереження власної ідентичності. Зрозуміло, що в часи іноземного панування це було робити нелегко.

Зрештою, саме громадські організації втягували інертне українське населення Західної Волині у вир боротьби за свої громадянські права. Зауважимо, той факт, що культурно-освітні товариства Волині протягом 20–30-х років ХХ ст. перетворилися на масові об'єднання з розгалуженою організаційною структурою та численними осередками і філіями на місцях. Загальна кількість громадських культурно-освітніх організацій і масове членське представництво в них, дає нам підстави стверджувати: близько третини осіб українського походження на Західній Волині була охоплена організованими громадськими формами національно-культурного життя тощо. Основою їх поступу стали засади волелюбності, демократизму, націоцентризму, тобто орієнтація на традиції, цінності та світоглядні бачення українського народу, його ментальності. На нашу думку, саме значні здобутки у розвитку громадських товариств є заслугою клопіткої праці української інтелігенції.

Джерела та література

1. Пісоцький А. Інтелігенція Волині: погляд крізь призму часу / А. Пісоцький, Н. Войтюк – Луцьк : БАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 176 с.
2. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki – Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. – 331 s.
3. Доброчинська В. Інтелігенція в культурному житті західної Волині (1921-1939) автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / В. Доброчинська. – Львів, 2006.
4. Савчук Б. Волинська “Просвіта” / Борис Савчук. – Рівне, 1996. – 154 с.
5. Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / Іван Зуляк – Тернопіль : “Воля”, 2005. – 946 с.
6. Філіпович М. Б. Луцька “Просвіта”. 1918-1935 рр. : монографія / М. Б. Філіпович. – Луцьк : Вежа, 2007. – 240 с.
7. Гудима А. А. Річинський та пластовий рух на Волині (20-30 рр. ХХ ст.) / А. Гудима // Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського. Науковий збірник / За ред. А. Колодного та П. Мазура. – К.-Кременець, 1012. – С.149.
8. Чернихівський Г. Портрети пером / Г. Чернихівський. – Кременець, 2001. – 307 с.

9. Манько М. П. Громадські організації Острога і повіту в міжвоєнний період / М. П. Манько // Матеріали IV наук.-краєзн. конф. "Остріг на порозі 900-річчя". – Остріг, 1993. – С. 103-104. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&task=view&id=270
10. За волю народу // Документи і матеріали 1921 – 1939. – Львів, 1964. – 308 с.
11. Держархів Волинської обл., ф. 390, оп.1, спр.10, 39 арк.
12. Держархів Волинської обл., ф.389, оп.1, спр. 29, 6 арк.
13. Держархів Тернопільської обл., ф. 348, оп. 1, спр. 42, арк.1-2.
14. Держархів Рівненської обл., ф.30, оп.18, спр. 484, арк.95.
15. Держархів Тернопільської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 462, арк.105.
16. Держархів Тернопільської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 481, арк.58.
17. Держархів Тернопільської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 503, арк.10.
18. Окаринський В. Товариство "Просвіта" і молодіжний рух до середини ХХ століття / Володимир Окаринський // Матеріали Міжнародної наукової конференції "Просвіта" в національному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль, 2009. – С.126-129.
19. Обарчук А. О. Межиріч Корецький: нариси історії волинського містечка / А. О. Обарчук. – Рівне : ПП ДМ, 2010. – 328 с.
20. Бо-вський В. На нові шляхи // Наша бесіда. – ч.22. – 1926 р. – С.8-9.
21. Переходько Н. М. Гуманітарна місія Червоного Хреста на Західній Волині (1921-1939 рр.) / Н. М. Переходько // Освіта і культура Волині: історія та сучасність. Матеріали I Всеукр. наук.-пр. конференції. – Луцьк, 2012. – с. 195-200.
22. Філія Товариства ім. Лесі Українки в Кременці // Церква і нарід. – ч. 8-9. – 1938. – С. 373.
23. Білавич Г. Товариство "Рідна школа" (1881-1939) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999.– 208 с.
24. Борщевич В. Т. Українське церковне відродження на Волині (20-40-ві рр. ХХст.): Монографія / В. Борщевич. – Луцьк: Ред.-вид. відділ "Вежа", 2000. – 254 с.
25. Товариство ім. Петра Могили // Церква і нарід. – ч. 22. – 1936. – С.755.
26. Держархів Волинської обл., ф.63, оп.1, спр. 13, 15 арк.
27. Медведєв С. Митрополит Діонісій / С. Медведєв, В. Савчук // Краєзнавчі нариси з історії Кременеччини. – Випуск 1. – Кременець, 2009. – С.55-67.
28. Загальні збори Тов. ім. Петра Могили // Церква і нарід. – ч. 20. – 1936. – С.673.
29. Борщевич В. Г. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція: Монографія / В. Г. Борщевич – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. – 582 с.
30. Після Рівненського з'їзду // На варті. Незалежний місячник українського культурного і церковного відродження / Під ред. д-ра А. Річинського. – грудень 1926. – № 19-20. – С.9-10.
31. Братство молоді // Церква і нарід. – ч. 20. – 1936. – С.672.
32. Луговий О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи / О. Луговий. – К. : Вид. "Ярославів вал", 2007. – 270 с.
33. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю: Монографія / М. Дядюк. – Львів : Астролябія, 2011. – 368 с.
34. Манзуренко В. Героїчне життя Марії Волосевич / В. Манзуренко // Воєнна історія України. Волинь та Полісся [Текст]: зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції / Національний військово-історичний музей України. – К., 2013. – С. 299-301.
35. Товариство приятелів Української гімназії в Кременці // Церква і нарід. – ч. 23. – 1936. – С.808.
36. Кінд-Войтюк Н. Волинське товариство приятелів науки в дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1935-1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк, С. Новіков // Матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування іст. ф-ту Житомирського державного університету ім. І. Франка: зб. наук. праць. – Житомир, 2011. – С.244-246.
37. Ковальчук Т. Туристичний рух на Волині у міжвоєнний період / Т. Ковальчук // Краєзнавство. – № 2. – 2012. – С. 114. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_2012_2/17.pdf

Скакальская И. Б. Общественный потенциал украинской интеллигенции Западной Волины (1921-1939 гг.)

В статье на основе архивных материалов и литературы проанализированы основные направления общественной деятельности украинской интеллигенции Западной Волины. Показано влияние деятельности общественных деятелей на подъем национального сознания народа. Акцентируется внимание на том, что работа национальной интеллигенции способствовала консолидации общества и побуждала к борьбе за гражданские права земляков. Раскрыта роль "Просвиты", "Родной школы" и других в развитии образования и культуры края. Отражены роль "Пласта" в патриотическом воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: общественные организации, интеллигенция, образование, культура, Западная Волинь.

Skakalska I. B. Public potential of the Ukrainian intelligency of the Western Volynia (1921-1939)

The basic directions of public work of the Ukrainian intelligence of the Western Volynia are analysed in article on the basis of archival materials and the literature. Influence of activity of public figures on a present of national consciousness of the people is shown. The attention that work of national intelligence promoted consolidation of a society is focused and induced to struggle for civil the rights of fellow countrymen. "The Education" role, "Native school" and so forth in a development of education and cultures of edge is opened. The role to "Layer" in patriotic education of young generation is displayed.

Keywords: public organisations, intelligence, formation, culture, the Western Volynia.